

Klió 2010/2.

19. évfolyam

JELENKOR

Olasz–keletnémet kultúrkapcsolatok a berlini fal árnyékában

A magyar „kultúrzarándok”-konferenciautazó 2009 őszén és telén Olaszországban ámulva láthatta, milyen hatalmas mennyiségű könyv jelent meg arról a történelmi sorsfordulóról, amelynek akkor ünnepelte huszadik évfordulóját a világ: nagy római könyvesboltokban polcokat töltöttek meg, egész falakat borítottak be a kommunista világrendszer bukásáról és annak fő jelképéről, a berlini fal lebontásáról – a „falomlásról” – szóló művek. Köztük küllemében és tartalmában egyaránt szerénynek tűnhet *Magda Martini Kultúra a Fal árnyékában. Kultúrkapcsolatok Olaszország és az NDK között (1949–1989) (La cultura all'ombra del muro. Relazioni culturali tra Italia e DDR [1949–1989])* című értekezése, mely a *Trentói Olasz–Német Történelemtudományi Intézet Évkönyvei (Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento)* monográfiasorozatának immár 47. köteteként látott napvilágot, a tekintélyes bolognai Il Mulino könyvkiadónál. Noha a mű bizonyos – sőt, többszörös – értelemben „periférikus” jelenséget tárgyal – az olasz–keletnémet kultúrkapcsolatok még a két ország relációiban is inkább csak a politika függvényei, illetve vetületei voltak –, érdekes és fontos adalékokkal gazdagítja a német–olasz kapcsolattörténet, a német és az olasz történelem, a hidegháború és főleg az államszocialista kultúrpolitika megismerését és további kutatását, mely utóbbi okokból fölöttébb tanulságos a magyarországi kultúrtörténészek számára. A magyar–olasz kultúrrelációk históriájáról ugyanis hasonló szintézis eddig nem született.

A disszertáció azon a felismerésen alapul, hogy a Német Demokratikus Köztársaság tisztán külső, nagyhatalmi–katonapolitikai okok (a szovjet háborús győzelem, megszállás, leigázás) következtében jött létre és kizárólag ideológiai érvekkel (a marxista-leninista „államvallással” s a krédója szerint értelmezett „antifaszizmussal”) próbálta legitimálni, igazolni és definiálni magát, ezért kulturális politikája is hatalmi–ideológiai „létének és tudatának” szolgálóleánya, eszköze, fegyvere volt. Olaszország és a Német Demokratikus Köztársaság kapcsolatrendszerét kezdetől végig a nyugati–keleti „blokkpolitika”, a hidegháború és a „békés egymás mellett élés” váltakozásai és változatai határozták meg. Az Olasz Köztársaság igencsak késlekedett hivatalosan elismerni a Német Demokratikus Köztársaságot, amelyet hosszú ideig csupán szovjet megszállási övezetnek, gyarmatnak, bábállamnak vagy csatlós országnak, afféle kultartományának tekintett, összhangban az úgynevezett „Hallstein-doktrínával”, melynek jegyében a Német Szövetségi Köztársaság „a hatvanas évek végéig” nem létesített, mi több, akár meg is szakított diplomáciai kapcsolatokat az államokkal, amelyek elismerték az általa „szovjet okkupációs zónának” tekintett NDK-t (22. o.); a nagyköveti szintű olasz–NDK kapcsolatfelvétellel 1973-ig kellett várni (221. o.).

Addig és azután is az NDK „kulturális külképviseletét”, a nyugatnémet Goethe Intézet „ellenintézményeként” működő Thomas Mann Központ mellett (59., 95–103., 320. o.), az Olasz Kommunista Párt kultúraktivistái, olasz kommunista és baloldali értelmiségiek, tudósok, művészek, újságírók látták el pártfeladatként, pártszerűen, pártos elkötelezettséggel (20., 26., 31. o.). A „pionírok” (84. o.) közül a kutató kiemeli Gabriele Mucchi „szocialista realista” festőművészt (84–87, 287, 310–315., 318. o.), Cesare Cases germanista irodalomtörténész-kritikust (88–90. o.), Luigi Nono avantgarde zeneszerzőt (90–92., 231–233., 303–310. o.) és Giorgio Strehler színházi rendezőt, „a keletnémet propaganda közvetítőjeként” felhasznált Bertolt Brecht (133., 135., 276. o.) drámáinak talán leghatásosabb külföldi-európai színrevivójét (276–278. o.). Az államszocialista Kelet-Németország export- és szalonképessé tételét, a zárt kapuk megnyitását leginkább az antifaszizmus mágiikus jelszavával igyekeztek elérni az internacionalista elvtársak a fasiszta múltját szintén nehezen, gyötrelmesen, ellentmondásosan feldolgozó Itáliában (26., 42., 66. o.). A *l'Unità* kommunista párt-napilap berlini tudósítója, Sergio Segre cikkeivel és *A német kérdés (La questione tedesca)* című, 1961-ben megjelent könyvével még a berlini falat is igazolni igyekezett mint az állítólagos nyugatnémet nacionalista-imperialista-fasiszta, sőt „harmadik világháborús” fenyegetés elleni védelmet (104., 111–112. o.). Ugyanez a Segre „magánszorgalmú” tanácsadóként, önkéntes „cenzorként” óvta az NDK-s hivatalnok-cenzorokat egynémely honfitársai, például Curzio Malaparte fordításától és kiadásától (119. o.). Újságíró pályatársa és elvtársnője, Gina Formigini, az NSZK-beli vélt antiszemitizmussal állította szembe pozitív ellenpéldaként az NDK maradék zsidóságának szerinte rózsás helyzetét (121–122. o.). A neves író, Carlo Levi *A hársfák kettős éjszakája (La doppia notte dei tigli)* című úti reflexióiban (1959) egy poszt- és prenáci NSZK rémképét vizionálta (391–393. o.). „Mindegyre az antifaszizmus volt az a szemüveg, melyen át az NDK olaszországi hívei a keletnémet valóságot nézték.” (122. o.)

E vörös szemüveg, a világnézeti-politikai fanatizmus annyira elvakította „a német dolgozók szocialista állama” iránt lelkesedő olaszországi kommunistákat, hogy sem a prágai tavasz eltiprása (207–208. o.), sem Nietzsche NDK-beli betiltása (226. o.), sem keletnémet művészek és tudósok (Wolf Biermann, Robert Havemann, Stefan Heym stb.) üldözése, meghurcolása (248–265. o.), de még az őket magukat ért cenzortilalmak, megbélyegzések, kiátkozások, lehallgatások és egyebek (72, 193–206., 258–264., 303–310. o.) sem nyitották fel szemüket. Még az „eurokommunisták” sem tudtak annyira európaiak és oly kevésbé kommunisták lenni, hogy a vörös zsarnokságot éppúgy elítéljék, mint a feketét vagy a barnát (234–248., 273–274., 285–289. o.).

A Német Demokratikus Köztársaság „kulturális exportcikkeivel” az államszocializmus, az „antifaszizmus” és az NSZK-ellenesség propagandáját szolgálta. Példának okáért a költőből kultuszminiszterré lett Johannes R. Becher verseivel, amelyeket Emilio Picco műfordító nem volt hajlandó olaszra fordítani, mondván, szerzőjük, „legyen bár jó szocialista és náciellenes”, azért „még harmadosztályú költőnek sem tekinthető, csupán nagyon középszerű írócskának” (107. o.). Ugyanakkor az NDK páratlanul szigorú és gyanakvó, „négy szintes” cenzúrája – „öncenzúra, az egyes kulturális területek ellenőrzésére kijelölt hivatalok cenzúrája, a kulturális minisztérium szemeinek állami cenzúrája, valamint a pártvezetés cenzúrája” (50. o.) – még olyan baloldali irányultságú olasz írók „importálását”, szocialista-német kiadását is tiltotta, vagy hosszú ideig megakadályozta, mint Elio Vittorini, Cesare Pavese, Pier Paolo Pasolini, Alberto Moravia és Umberto Eco (351–366. o.). Primo Levit rávették, hogy elfogadjon „néhány kis változtatást a *Hát ember ez?* (*Se questo è un uomo*) szövegében, enyhítendő egynémely megállapításokat, melyek rossz fényt vetettek a kommunista légerrabokra” (358. o.). Federico Fellini filmjeit erkölcsi-népnevelési érvekkel utasították vissza (373. o.). „Az olaszországi antikapitalista harc hőségének” kikiáltott Dario Fo szélsőbalos-maoista elemektől sem mentes színdarabjait ellenben propagandacélokból hasznosították, reklámozták (385–387. o.). S még a múlt olasz klasszikusait is átértelmezték és meghamisították a vulgarizált lukácsizmus szellemében (331–332. o.): így lett Dante „a munkásmozgalom útitársa”, Michelangelo „antikapitalista”, Manzoni „realista” (333., 339. o.)...

A berlini fal 1989-es és az NDK 1990-es összeomlásának mindenki számára váratlan kataklizmája és katarzisa úgy temette maga alá az olasz–NDK kultúrkapcsolatokat, hogy azoknak úgyszólván nyoma sem maradt. Horatius versei – a költő jóslata ellenére – túléltek a római birodalmat is, ám a szovjet birodalom keletnémet kolóniáját egyszerűen nem volt ami túlélje.

Magda Martini: *La cultura all'ombra del muro. Relazioni culturali tra Italia e DDR (1949–1989)* [Kultúra a Fal árnyékában. Kultúrkapcsolatok Olaszország és az NDK között (1949–1989)], Il Mulino, Bologna, 2009, 463 o.

Madarász Imre